

[ON]VEILIGHEID IN DE POLITIEK: WAT KUNNEN POLITIEKE PARTIJEN DOEN?

Actieplan ter gelegenheid van het congres ‘(on)Veilig in de politiek’.

**Stichting Stem op een Vrouw
5 november 2022**

INHOUDSOPGAVE

Zes punten actieplan	4
Inleiding	4
Geweld tegen minderheidsgroepen in de politiek: probleem en implicaties	5
Definiëren van het probleem	5
Wie wordt geraakt door geweld?	6
Waarom moeten politieke partijen actie ondernemen?	7
Actielijst	8
Geraadpleegde literatuur	15

ZES PUNTEN ACTIEPLAN

Wij,

1. Spreken ons uit tegen geweld tegen vrouwen in de politiek en vóór een veilige politiek;
2. Investeren tijd en aandacht in het structureel bespreekbaar maken van sociale (on)veiligheid in de politiek en bewustwording;
3. Garanderen een goed werkend klachtenmechanisme en duidelijke gedragscode;
4. Dragen bij aan een meer inclusieve partij en politiek op volksvertegenwoordigende posities;
5. Zetten ons in voor inhoudelijke vooruitgang van wetgeving om de veiligheid van politici te bevorderen;
6. Doen mee met de Stem op een Vrouw-werkgroep over (on)veiligheid in de politiek.

INLEIDING

Geweld tegen minderheidsgroepen in de politiek: probleem en implicaties

Sinds het actief en passief kiesrecht maken vrouwen formeel onderdeel uit van de politiek, onder andere als partijleden, medewerkers en als verkozen en benoemde politici en bestuurders. Ondanks de vooruitgang zijn vrouwen in de politiek in alle lagen nog steeds ondervertegenwoordigd: 40 procent in de Tweede Kamer en 37 procent in de Gemeenteraad. Wat betreft wethouders en burgemeesters ligt dit percentage nog lager, onder de 30 procent. Er is dus nog werk aan de winkel.

Een belangrijke obstakel in het behalen van gendergelijkheid in de politiek is onveiligheid in de politiek, een probleem dat specifiek vrouwen buitenproportioneel treft. In de academische literatuur gaat het vaak over 'geweld'. Dit behelst óók online vormen van intimidatie, en van onveiligheid in de vorm van micro agressies, zoals in deze introductie uitgebreid besproken zal worden. Onveiligheid in de politiek is nog steeds grotendeels onzichtbaar en vaak onbesproken. Inmiddels schatten onderzoekers na internationaal comparatief onderzoek dat het aantal vrouwelijke politici dat een vorm van geweld ervaart op een moment in haar carrière tussen de 80 en 95 procent ligt.

Ook in Nederland speelt dit probleem. Uit data van de Monitor Integriteit en Veiligheid 2022 blijkt dat vrouwelijke politieke ambtsdragers vaker (55 procent) te maken hebben met agressie en geweld door middel van verbale agressie en bedreiging dan hun mannelijke collega's

(46 procent). Vrouwelijke politieke ambtsdragers hebben bijna drie keer zo vaak te maken met intern ongewenst gedrag (20 procent) dan hun mannelijke collega's (7 procent). Intern betekent in deze context: vanuit de eigen organisatie.

Waarom is het probleem dan toch zo lang buiten beschouwing gebleven? Onder meer omdat slachtoffers geweld normaliseren, ervoor kiezen te zwijgen, minachting proberen te vermijden of omdat adequate taal ontbreekt. Stem op een Vrouw wil door middel van dit congres en actieplan bijdragen aan het bespreekbaar maken van het probleem en concrete acties (helpen) ondernemen.

Politieke partijen zijn aan zet voor meer gendergelijkheid in de politiek: betere recruitment, meer diverse kieslijsten en meer inclusieve selectie kunnen daaraan bijdragen. Veel partijen zijn hier al mee aan de slag gegaan. Maar ons alleen bezig te houden met de *toegang* van vrouwen tot de politiek is niet meer genoeg: nu moeten we óók werken aan wat er gebeurt als vrouwen eenmaal zijn verkozen.

Welke problemen liggen aan geweld in de politiek ten grondslag? Wanneer vrouwelijke politici bloot worden gesteld aan geweld worden uiteindelijk de fundamenten van de democratie ondermijnd. Geweld tegen vrouwelijke politici schaadt hun mogelijkheid om onder gelijke omstandigheden hun politieke werk te doen, en kan ertoe leiden dat ze zich terugtrekken uit de politiek of terugtrekken van verdere carrièremogelijkheden in de politiek, waardoor het recht van vrouwen op politieke participatie wordt geschonden. Dit is zorgelijk, gegeven wat we weten uit onderzoek van onder andere Atria over uitval van vooral (jonge) vrouwen.

De Inter-Parliamentary Union laat in interviews met parlementariërs en hun staf zien dat vrouwen een verminderd vertrouwen hebben in hun publieke optredens, een verminderd zelfbeeld en verlies van energie. Verder worden bepaalde onderwerpen bewust vermeden, een vorm van (zelf)censuur. Ook wordt sociale media bewuster en minder gebruikt. Vooral wanneer het gendergerelateerd betreft, schrikt geweld de politieke participatie van vrouwen *als vrouwen* af, wat indruist tegen decennia van strijd voor de vertegenwoordiging van vrouwen in de politiek.

Geweld tegen vrouwen in de politiek is dus een specifiek fenomeen en een specifieke vorm van geweld die vrouwen als politieke actoren probeert te ondermijnen en vrouwen van het openbare leven probeert uit te sluiten. Politiek werk kunnen doen zonder angst voor geweld of bedreigingen is een fundamentele voorwaarde voor politieke vertegenwoordiging. Kortom: hier zijn mensenrechten in het geding.

Definiëren van het probleem

Hoe kunnen we geweld tegen vrouwen in de politiek herkennen? Normaliter onderscheiden

we fysiek (bijvoorbeeld moord, slaan) en psychologisch geweld (bijvoorbeeld intimidatie, bedreigingen). Beide vormen kunnen (ook) seksueel van aard zijn. Dat er veel verschijningsvormen van geweld zijn, is zeker. Dat levert ook problemen op: zonder definitie is het moeilijk het fenomeen te begrijpen, te meten, én actie te ondernemen. Om toch te proberen tot een definitie te komen kunnen we een voorbeeld nemen aan het Amerikaanse National Democratic Institute. Zij definiëren geweld tegen vrouwen in de politiek als volgt:

“Een schadelijke daad gepleegd op een vrouw in de politiek tegen haar wil. Het omvat alle vormen van agressie, dwang en intimidatie van vrouwen als politieke actoren, simpelweg omdat ze vrouw zijn. Deze handelingen, of ze nu gericht zijn aan vrouwen als politieke of maatschappelijke leiders, kiezers, leden van politieke partijen, kandidaten, gekozen vertegenwoordigers of benoemde functionarissen, zijn bedoeld om de politieke participatie van vrouwen als groep te beperken. Dit geweld versterkt traditionele stereotypen en rollen die aan vrouwen worden gegeven, waarbij dominantie en controle worden gebruikt om vrouwen uit de politiek te sluiten.”

De Monitor Integriteit en Veiligheid maakt onderscheid van de volgende vormen van agressie en geweld:

- Bij verbale agressie gaat het voornamelijk om schelden, schreeuwen, kwetsen of negatieve of discriminerende opmerkingen (online en offline).
- Fysieke agressie heeft betrekking op duwen, slaan, schoppen, spugen, vastgrijpen, verwonden, fysiek hinderen, obstructie en gooien met/vernielen van voorwerpen.
- Bedreiging is een concrete uiting om iemand, of diens naasten, wat aan te doen.
- Intimidatie is vaak minder concreet en/of indirect en roept vooral een gevoel van onveiligheid bij de getroffene op. Bedreiging en intimidatie kunnen verschillende vormen aannemen: onder druk zetten, provoceren, chanteren, vernielen van persoonlijke bezittingen, stalken, seksuele intimidatie, versturen van een dreigbrief of e-mail, uitingen via sociale media of het op andere wijze afgeven van een ‘signaal’.

Agressie en geweld neemt dus vele vormen aan: zowel online als offline, fysiek, verbaal, enzovoort. Wij richten ons in dit actieplan op al deze vormen onder de noemer ‘geweld’.

Wie wordt geraakt door geweld?

Geweld tegen politici raakt verschillende groepen op verschillende manieren. Zo weten we uit onder andere onderzoek van de Inter-Parliamentary Union dat vooral vrouwen worden geraakt: 85% van vrouwelijke politici uit verschillende landen in Europa gaf aan met psychologisch geweld te maken te hebben gehad tijdens hun termijn. In het bijzonder jonge vrouwen onder de 40 jaar worden geraakt, en vrouwen die actief strijden tegen genderongelijkheid.

Onderzoek laat verder zien dat in het bijzonder vrouwen die zichtbaar zijn, bijvoorbeeld in de media, meer blootgesteld worden aan geweld. Dus: hoewel mannen nog altijd het overgrote deel van de aandacht van de media krijgen, richt geweld zich juist tot vrouwen.

Vervolgens is er ook steeds meer aandacht voor vrouwelijke medewerkers van partijen en politici. Zij zijn tenslotte ook politieke actoren en ervaren verschillende vormen van geweld. Ook in Nederland zijn er meerdere casussen van dergelijk geweld geweest. De groep medewerkers is in dit actieplan ook meegenomen.

Als laatste zien we dat vrouwen van kleur aan het kortste eind trekken, en ook ideologie een belangrijke rol speelt. Zo deed Amnesty International onderzoek naar online geweld tegen Britse politici. Het onderzoek laat de grote hoeveelheid beledigende tweets aan vrouwelijke politici zien, maar ook, en in het bijzonder, de raciale consequenties van online haat die vooral tegen zwarte en Aziatische politici gericht is. Ook de positie van vrouwelijke politici op het ideologische spectrum doet ertoe: vooral linkse en rechtse politici ondervonden geweld, meer dan centrum-politici.

Het artikel ‘Misogynie als politiek wapen’ uit de Groene Amsterdammer dat vlak voor de vorige nationale verkiezingen uitkwam zette het onderwerp online geweld ook in Nederland definitief op de agenda. Het artikel laat op indringende wijze zien hoe grote hoeveelheden tweets aan vrouwelijk politici haat of agressie bevatten. Ook hier zijn de meeste verwensingen seksistisch van aard, en krijgen vrouwen uit minderheidsgroepen extra veel online haat over zich heen.

Kortom: om de diversiteit in onze democratie te waarborgen en te stimuleren moeten we werken aan het bestrijden en voorkomen van geweld tegen alle politici, en ons daarbij in het bijzonder richten op groepen die disproportioneel worden geraakt, waaronder vrouwen.

Waarom moeten politieke partijen actie ondernemen?

Politieke partijen zijn al decennia de belangrijkste manier waarop burgers zich politiek organiseren. Partijen recruterend, leiden mensen op, en stellen kieslijsten op. Ze zijn de hoeksteen van de politiek, maar ook zogenaamde ‘poortwachters’: ze bepalen wie kan winnen en invloed kan uitoefenen op politiek en beleid. En, niet te vergeten, partijen zijn werkgevers van een vaak uitgebreid personeelsbestand van beleidsmedewerkers, communicatieadviseurs enzovoort. Als laatste leveren partijen mensen voor allerlei leiderschapsfuncties, denk aan ministers en burgemeesters en is impact hier dus het grootst. Alles bij elkaar genomen zijn partijen dé spin in het web om geweld tegen politici aan te pakken.

Namens Stem op een Vrouw stellen we zes concrete actiepunten voor waar specifiek politieke partijen aan kunnen werken. Politieke partijen kunnen zich per punt intekenen.

ACTIELIJST

De volgende actielijst bevat de verschillende concrete stappen die u als politieke partij kunt zetten voor een veilige politieke omgeving voor alle actieve leden van de partij. We vragen partijen zich ten minste in de periode 2023 tot en met 2025 op de onderstaande punten te committeren.

1. Uitspreken

Actiepunt: wij spreken ons als partij uit tegen geweld tegen vrouwen in de politiek en vóór een veilige werkomgeving

Dit kan een politieke partij doen door in een openbare verklaring te beloven om de veiligheid van vrouwen te waarborgen, en geweld tegen vrouwen in de politiek als onaanvaardbaar te bestempelen. Verder kan dit geformaliseerd worden in gedragscodes, statuten, het indienen van een resolutie op partijcongres, of protocol. Uitspreken kan ook via merchandise en communicatie. Doe dit niet eenmalig maar structureel. Ook op speciale dagen, zoals Internationale Vrouwendag, kan een partij extra aandacht aan het onderwerp besteden door middel van evenementen of bewustwordingscampagnes.

- De partij stelt een openbare verklaring waarin geweld tegen vrouwen en minderheids-groepen in de politiek als onaanvaardbaar wordt bestempeld, en waarin de partij zich committeert aan het verbeteren en waarborgen van de veiligheid van vrouwen in de partij;
- De partij dient een resolutie of protocol in op het partijcongres over het waarborgen van de veiligheid van vrouwen en minderheidsgroepen in de partij;
- De partij besteedt op speciale dagen zoals Internationale Vrouwendag extra aandacht aan dit onderwerp middels evenementen of online bewustwordingscampagnes;
- De partij biedt lokale afdelingen geld, middelen en informatie aan om bovenstaande acties invulling te geven;
- De partij communiceert het uitspreken tegen geweld middels een nieuwsbrief aan leden. De partij herhaalt communicatie over geweld tegen minderheidsgroepen.

2. Bespreekbaar maken

Actiepunt: wij investeren tijd en aandacht in het structureel bespreekbaar maken van (on)veiligheid in de politiek en bewustwording

Een politieke partij kan het onderwerp bespreekbaar maken door het onderwerp te agenderen op terugkerende vergaderingen binnen de partij of werkorganisatie. We denken dan onder andere aan fractieoverleggen of afdelingsactiviteiten. Zorg hierbij dat slachtoffers en niet-slachtoffers zich, als ze dat willen, kunnen uitspreken. Voor leden kan dit door middel van congressen en evenementen. Ook hier geldt: houdt hierbij in het bijzonder rekening met groepen die vaker geraakt worden, zoals vrouwen.

Om te zorgen voor bewustwording binnen de partij kunt u trainingen aanbieden zoals training voor omstanders (active bystander) voor alle partijleden, alle medewerkers, vrijwilligers, en in het bijzonder leden met een leiderschapsfunctie. Zo kunnen zij geweld beter herkennen en tegengaan. Dit kan blijvend verwerkt worden in inwerkprogramma's en trainingsaanbod.

Ook kunt u blijvend toegankelijk informatie aanbieden op de partij website, via sociale media en nieuwsbrieven over trainingen en activiteiten, maar ook over wat te doen in geval van onveiligheid (hier komen we in punt 3 op terug). Let er ook op dat dit tijdig wordt herhaald.

- De partij agendeert (on)veiligheid structureel via terugkerende vergaderingen in de het partijbestuur en in de organisatie;
- De partij informeert haar leden jaarlijks over de concrete ambities en actiepunten en de behaalde resultaten van de partij op gebied van het tegengaan van onveiligheid;
- De partij biedt (al dan niet via derden) jaarlijks terugkerend trainingen aan voor partijleden, medewerkers, vrijwilligers, politici en bestuurders, zoals over het (h)erkennen van micro agressies, de rol van mannen bij gendergelijkheid, omgang met (online) haat en omstaanderstraining;
- In de inwerkprogramma's van de partij komt structureel aandacht voor het voorkomen van en de omgang met onveiligheid.

3. Klachtenmechanisme

Actiepunt: wij garanderen een goed werkend klachtenmechanisme en duidelijke gedragscode

Een partij kan statuten en gedragscode aanpassen waar nodig om vast te leggen wat er gebeurt in geval van melding, én wat oplossingen zijn. Let hierbij in het bijzonder op bewoordingen om seksisme, pesten en seksuele intimidatie in alle contexten van het werk in de partij te verbieden. Dit kan ook de mogelijkheid behelzen om partijleden te royeren als ze gedragscode op dit vlak schenden.

Let hierbij ook op hoe klachten kunnen worden ingediend en afgehandeld: is deze meldprocedure voldoende onafhankelijk en toegankelijk? U kunt een orgaan op partij niveau instellen dat verantwoordelijk is voor de ontvangst van klachten en het aanbevelen van sancties tegen daders. En heeft uw partij een vertrouwenspersoon (en idealiter: meerdere) om ervoor te zorgen dat slachtoffers toegang hebben tot hulp en vertrouwelijke advisering? Ook dit is van groot belang.

Daarnaast is het belangrijk om regelmatig informatie te verspreiden over het (bestaan en werking van) klachtenmechanisme zodat leden hiervan op de hoogte zijn, en weten waar ze zich kunnen melden als nodig. Hiervoor is het nodig dat er een zichtbaar en aangewezen persoon/groep van personen is waarbij men melding kan maken helpt bij het overkomen van de meld drempel. Geef hierbij óók aandacht aan medewerkers van de partij, niet alleen politici. Medewerkers werken in een hiërarchische organisatie en zijn daardoor extra kwetsbaar.

- De partij stelt een gedragscode op of stelt de bestaande gedragscode bij, waarin wordt uitgesproken dat geweld tegen vrouwen en minderheidsgroepen niet wordt geaccepteerd, inclusief benoeming van de consequenties;
- De partij waarborgt de naleving van de gedragscode in de statuten;
- De partij heeft minstens één vertrouwenspersoon. Het is aan te raden om een kleine, diverse groep vertrouwenspersonen te hebben. Zo kan het voor vrouwen prettiger zijn om met een vrouw te praten en voor mensen van kleur prettiger om met iemand te praten die discriminatie uit eigen ervaring kent;
- Ook een vertrouwenspersoon heeft soms ondersteuning nodig. De partij legt vast dat de vertrouwenspersoon ergens terecht kan met vragen, klachten en na heftige gebeurtenissen;
- De partij zet trainingsbudget apart voor de vertrouwenspersoon of - personen zodat diegene zich kan ontwikkelen op gebied van bijvoorbeeld het (h)erkennen van microagressie en discriminatie en op gebied van interculturele communicatie;
- De partij agendaert bij lokale afdelingen het belang van een vertrouwenspersoon en helpt lokale afdelingen met het opzetten van een klachten-structuur;
- De partij maakt een protocol voor de omgang met online haat en bedreigingen.
- Middels de Veilig in Politiek werkgroep (punt 6) wordt er gewerkt aan het opzetten van een partij-onafhankelijke klachtenroute.

4. Inclusieve partij en politiek

Actiepunt: wij dragen actief bij aan een meer inclusieve partij en politiek

Een politieke partij kan op verschillende manieren aan een meer inclusieve partij en politiek werken. Zo ook via het zorgen voor diversiteit binnen de organisatie én oog voor de verschillende behoeftes van diverse groepen leden, medewerkers, politici en bestuurders. Een diverse samenstelling van de mensen in alle lagen van de organisatie heeft aantoonbaar positieve invloed op de organisatiecultuur en dus ook op de veiligheid. Zo is een meer homogene organisatie sneller onveilig voor diegenen die niet aan de homogene norm voldoen. En een diverse organisatie met ruimte voor de behoeftes en kwaliteiten van verschillende soorten mensen is veiliger.

De partij kan op verschillende manieren bijdragen aan een meer inclusieve partij en politiek. Dat begint bij de aantallen: door middel van partij quota of streefcijfers voor kieslijsten en leidinggevende posities en door vast te leggen dat kandidaten- en sollicitatiecommissies divers moeten zijn op een vlakken zoals gender, leeftijd en culturele achtergrond. Diversiteit kent vele vormen. Let u er ook op dat gesprekken worden gevoerd op locaties die toegankelijk zijn voor iedereen, omdat er bijvoorbeeld faciliteiten zijn voor rolstoelgebruikers en zwangere mensen.

Heb ook aandacht voor de behoeftes van verschillende groepen mensen in de organisatie. Denk dan bijvoorbeeld aan vergadertijden en debatcultuur. Worden de vergadertijden als werkbaar ervaren door iedereen? Zo is bekend dat de vergadertijden van gemeenteraden een belangrijke drempel zijn voor veel vrouwen om politiek actief te worden. Met simpele ingrepen zoals een eindtijd kan dit grotendeels worden verholpen. Ook de mogelijkheid bieden om hybride te vergaderen maakt de politiek meer inclusief. En komt in vergaderingen iedereen aan het woord? Concreet kunt u letten op het onderbreken van vrouwen door mannen - er zijn ook apps die daarbij helpen, zoals 'Time to talk' en 'All.ai'. U kunt ook mensen aanspreken op vrouwonvriendelijk taalgebruik of gedrag.

Het oprichten van een mentorprogramma kan vrouwen helpen hun weg te vinden binnen partijen en in de politiek en biedt mogelijkheid om problemen vertrouwelijk te bespreken. Stem op een Vrouw heeft een partij overstijgend mentorprogramma, maar dit kan ook op partij niveau worden georganiseerd.

- De partij gaat in gesprek met politici en kandidaten met zorgtaken over de vergadertijden en past deze wanneer nodig aan;
- De partij moedigt lokale afdelingen aan om vergadertijden bespreekbaar te maken, met als doel de politiek meer toegankelijk te maken voor mensen met zorgtaken;
- De partij gaat de verdeling van spreektijd tussen mannen en vrouwen in vergaderingen

en bij debatten monitoren;

- De partij biedt de mogelijkheid om hybride te vergaderen;
- De partij legt vast dat het partijkantoor en locaties waar de partij evenementen organiseert rolstoeltoegankelijk moeten zijn;
- De partij biedt bij evenementen en bijeenkomsten de mogelijkheid om wensen en behoeftes met betrekking tot toegankelijkheid van tevoren door te geven (zoals een tolk Nederlandse Gebarentaal, kolfruimte, eten na zonsondergang voor collega's die vasten);
- De partij werkt aan het verruimen van verlofregelingen (zoals zwangerschaps- en mantelzorgverlof) voor politieke ambtsdragers en medewerkers;
- De partij richt een mentorprogramma op;
- De partij communiceert over de mogelijkheid om deel te nemen aan het mentorprogramma van Stem op een Vrouw;
- De partij zet zich in voor een hoger salaris voor gemeenteraadsleden, Provinciale Statenleden en Algemeen Bestuurders in het waterschap.

5. Inzet op wetgeving ter bevordering van veiligheid

Actiepunt: wij werken mee aan inhoudelijke vooruitgang in wetgeving om onveiligheid tegen te gaan

Ook inhoudelijk vooruitgang in de vorm van wetswijzigingen kan helpen bij het tegengaan van onveiligheid. Dit gaat vooral om online vormen van geweld, ook wel cybergeweld genoemd. Zo heeft Duitsland een 'network enforcement act' waarin afspraken staan over het verwijderen van gewelddadige content op sociale media. Ook op Europees niveau wordt er gewerkt aan de Europese Digital Services Act. Op deze manier, en anderen, kunnen we blijvend werken aan het reguleren van sociale media platformen om vooral online geweld te helpen voorkomen.

- De partij ondersteunt het ontwikkelen van een Europese en nationale wetgeving:
- Waarin is opgenomen dat social media bedrijven een effectieve en transparante procedure hanteren voor de behandeling van klachten over onrechtmatige inhoud;
- Waarin aanbieders moeten zorgen dat ze binnen 24 uur content verwijderen die onwettig lijkt nadat een klacht is ingediend
- Met daarin ook strafbaarstelling van bepaalde vormen van online geweld. Hierbij wordt rekening gehouden met het 'verspreidings-potentieel' (materiaal dat toegankelijk is voor een groot aantal gebruikers) en het verspreiden van geseksualiseerde beelden, inclusief 'deepfakes' (materiaal dat duidelijke overeenkomsten heeft met bestaande personen, plaatsen en voorwerpen die seksuele activiteiten van een persoon weergeven en als authenticiteit of waarheidsgetrouw kunnen worden aangezien).

6. Veilig in de Politiek-werkgroep

Actiepunt: wij doen mee met de Veilig in de Politiek-werkgroep van Stem op een Vrouw

Wij zullen middels een terugkerende werkgroep politieke partijen ook in de toekomst bij elkaar brengen om de vooruitgang op het gebied van deze actiepunten, als ook meer algemeen, te ondersteunen. Als lid van de werkgroep koppelt u de uitkomsten terug en agendeert u onderwerpen in de werkgroep en binnen de partij. De werkgroep komt vanaf 2023 twee keer per jaar bij elkaar, in ieder geval tot en met 2024. De kosten worden gedragen door Stem op een Vrouw. We vragen de werkgroepleden om een rol te spelen bij het faciliteren van de locatie.

- De partij levert een afgevaardigde voor de werkgroep Veilig in de Politiek. De afgevaardigde is ofwel lid van het partijbestuur of staat in nauw contact met het partijbestuur;
- De afgevaardigde krijgt tijd en middelen om de voortgang binnen de partij op de toegezegde actiepunten uit dit document en uit de werkgroep te monitoren binnen de partij en terug te koppelen;
- De aanbevelingen van de werkgroep worden jaarlijks besproken in het partijbestuur;
- De aanbevelingen van de werkgroep worden opgenomen op de agenda van het jaarlijkse partijcongres.

Ondertekening van de actielijst

Naam:

Functie:

Namens partij:

Handtekening:

GERAADPLEEGDE LITERATUUR

Amnesty International. (2018). Toxic Twitter. Violence and abuse against women online. London.

Erikson, J., Håkansson, S., & Josefsson, C. (2021). Three Dimensions of Gendered Online Abuse: Analyzing Swedish MPs' Experiences of Social Media. *Perspectives on Politics*, 1-17. <https://doi.org/10.1017/S1537592721002048>

Håkansson, S. (2021). Do women pay a higher price for power? Gender bias in political violence in Sweden. *Journal of Politics*, 83(2). <https://doi.org/10.1086/709838>

Jansen, A., Egten, C. van, Hekke, J. van het, Post, L., & Jong, T. de. (2016). Vrouwenstemmen in de raad. Ambities, belemmeringen en successen van vrouwen in de lokale politiek. Amsterdam: Atria, kennisinstituut voor emancipatie en vrouwengeschiedenis.

Krook, M. L. (2020). *Violence Against Women in Politics*. New York: Oxford University Press.

Verge, T. (2022). Too Few, Too Little: Parliaments' Response to Sexism and Sexual Harassment. *Parliamentary Affairs*, 75(1), 94-112. <https://doi.org/10.1093/pa/gsaa052>

Ballington, J. (2018). Turning the Tide on Violence against Women in Politics: How Are We Measuring Up? *Politics and Gender*, 14(4), 695-701. <https://doi.org/10.1017/S1743923X18000636>

Inter-Parliamentary Union, & Parliamentary Assembly of the Council of Europe. (2018). Sexism, harassment and violence against women in parliaments in Europe. 1-20. Retrieved from www.ipu.org

Kuperberg, R. (2018). Intersectional Violence against Women in Politics. *Politics and Gender*, 14(4), 685-690. <https://doi.org/10.1017/S1743923X18000612>

